

Openbare bibliotheken: van boekenuitleen naar leesbevordering en media-educatie

Ap de Vries en Francien van Bohemen Ontwikkelingen als e-book en digitalisering dwingen openbare bibliotheken ertoe een nieuwe functie in de maatschappij in te nemen, en te innoveren. Dat wringt in het huidige klimaat van bezuinigingen en kortingen op subsidies.

De openbare bibliotheken vervullen een heel scala aan functies, van leesplezier en leesvaardigheden bevorderen en lezen stimuleren, bestrijden van laaggeletterdheid, ondersteunen van 'levenslang leren', wegwijs maken in de overvloed aan kennis en informatiebronnen, media-educatie, toegang bieden tot kunst en cultuur tot opinievorming en debat mogelijk maken. De afgelopen tien jaar is de invulling daarvan met haar tijd meegegaan. Daarnaast is er een flinke spreiding van vestigingen en andersoortige servicepunten gerealiseerd, zijn er nieuwe centrale bibliotheken geopend met uitstraling tot ver buiten de regio, met een ontmoetings- en studiefunctie die als *the place to be* gewaardeerd wordt, en is het subsidievolume tot aan 2011 elk jaar gestegen. Per 2011 is er echter een kentering gaande. De legitimatie voor de voorziening en haar publieke financiering staat onder druk. Gemeenten bezuinigen, ook op hun bibliotheken. Digitalisering van de

informatieketen en de komst van het e-book vormen bedreigingen, maar bieden tegelijkertijd ook kansen, mits de bibliotheken in staat zijn het veranderingstempo te volgen, liefst nog voor te zijn. De ontwikkeling van de gezamenlijke digitale performance van de openbare bibliotheken, 'de digitale bibliotheek', die steeds beter zichtbaar wordt, en een landelijke lidmaatschapspas zijn voorbeelden van recente innovaties.

Tabel 1 bevat een aantal kengetallen over de branche. Deze cijfers laten echter weinig zien van de ontwikkelingen binnen de functies van de bibliotheken. Het verzamelen van informatie is nog weinig toegesneden op de functies van de bibliotheken en het aantonen van hun maatschappelijke meerwaarde. Uit de cijfers blijkt wel een terugloop in het aantal uitleningen. Een vanzelfsprekende ontwikkeling in een digitaliserende wereld, waarin internet voor velen een alternatief voor informatievoorziening biedt. Biblio-

	2005	2007	2009	2011
Bibliotheekorganisaties	341	202	171	163
Bibliotheekvestigingen	1080	1060	1090	1073
Leden (x miljoen)	4,039	4,011	4,030	4,009
Volwassen leden (vanaf 18 jaar)	2,063	1,958	1,950	1,820
Jeugdleden (tot 18 jaar)	1,976	2,053	2,080	2,189
Uitleningen (x miljoen)	125,0	123,3	104,8	100,2
Boeken fictie	92,7	92,3	78,0	74,4
Boeken non-fictie	27,3	26,3	20,2	18,5
AVM + bladmuziek	6,4	6,0	6,5	7,4
Items in collecties (x miljoen)	35,4	33,9	32,0	30,6
Medewerkers (excl. vrijwilligers)		9080	9060	8340
Fte's			5220	5030
Vrijwilligers			6817	6825
Financiën (x miljoen)				
Inkomsten totaal (excl. provincies)	478,0	494,0	573,9	581,8
Gemeentelijke subsidie	380,1	401,9	445,7	456,8
Eigen inkomsten gebruikers	71,0	69,8	70,8	71,4

Tabel 1: *Aantallen openbare bibliotheken, collecties, uitleningen en werkzame personen**

Bron: Vereniging van Openbare Bibliotheken

* Cijfers afkomstig uit de jaarlijkse BIS enquête van de VOB onder haar leden

theek concentreren zich op maatschappelijke meerwaarde en opbrengst, zoals de door de gemeenten opgedragen taak van leesbevordering en bestrijding van laaggeletterdheid in onze kennissamenleving. Daarin is het voor iedere burger zaak voldoende leesvaardigheid op te bouwen en op peil te houden. Ook zetten bibliotheken in op mediavaardigheden, informatievaardigheden en mediawijsheid. Verdere samenwerking met het onderwijs, ontwikkeling van activiteitenprogramma's en inzet van personeel als mediacoaches zijn manieren om op dit terrein meerwaarde te bieden. Dat komt in de tot nu gehanteerde ken-

getallen (nog) onvoldoende tot uitdrukking.

Zoals tabel 1 laat zien is het aantal bibliotheekorganisaties (nog slechts 7 publiekrechtelijk, de rest privaatrechtelijk) conform plan door schaalvergroting afgenomen. Inmiddels zijn er nog 160 en is de fusiegolf voorbij. We zien nu andere fusies: die tussen lokale culturele en educatieve voorzieningen (centra voor de kunsten, volksuniversiteiten, bibliotheken, podia, lokale musea, heemkundekringen, erfgoedinstellingen) tot brede cultuur-educatieve bedrijven.

Het aantal vestigingen lijkt gelijk te blijven, maar hier bedriegt de schijn. Onder

Ap de Vries

is directeur van de Vereniging van Openbare Bibliotheken

Francien van Bohemen

is medewerker PA en PR van de Vereniging van Openbare Bibliotheken

invloed van bezuinigingen én autonoom bibliotheekbeleid verdwijnen er in snel tempo fullservice wijkbibliotheken, momenteel enkele tientallen per jaar. Daar staat tegenover dat er meer (onbemande) servicepunten in woonzorgcentra of supermarkten, boekenautomaten en dergelijke komen. Doordat met name het aantal schoolbibliotheken snel stijgt, blijft het aantal vestigingen gelijk, maar er zit wel degelijk een nieuwe vorm van (goedkoper) bibliotheekwerk en moderne dienstverlening achter.

Het aantal leden blijft na een eerdere daling nu nagenoeg gelijk doordat collectieve marketinginspanningen hun vruchten afwerpen. Intensievere samenwerking met scholen zorgt bovendien voor een stijging van het aantal jeugdleden. Inmiddels is ruim twee derde van de jongeren lid. Overigens ligt het aantal gebruikers van de bibliotheken veel hoger, getaxeerd op zo'n 6 miljoen. Alleen om materialen te lenen dient een gebruiker als lener geregistreerd te staan.

De uitleningen, en dan met name die van non-fictie, blijven dalen, van 125 miljoen in 2005 tot ongeveer 100 miljoen in 2011 (uitleningen binnen schoolverband vanuit schoolbibliotheken worden overigens niet meegerekend). De omvang van de collecties houdt daarmee gelijke tred. Daar staat tegenover dat de ontmoetings- en studiefunctie van de bibliotheek de laatste jaren enorm toeneemt. Ook de gemiddelde verblijfsduur neemt toe, zo melden bibliotheken.

Structurele kortingen

De groei van de bibliotheek in het digitale domein is door de relatief late start van de landelijk georganiseerde digitale diensten in Bibliotheek.nl beperkt zichtbaar. Standaardisering van kengetallen staat daardoor nog in de kinderschoenen, maar daar zal naar verwachting de komende periode verandering in komen.

Vooruitlopend op de bezuinigingen per 2012 toont tabel 1 een daling van het aantal medewerkers. Het is een gevolg van de keuze om de werkprocessen efficiënter in te richten en middelen vrij te maken voor innovatie.

Als gevolg van een decentralisatie van de bibliotheeksector zijn de inkomsten van gemeentewege in het laatste decennium nog aanzienlijk gestegen. Momenteel wordt echter ruim 90 procent van de bibliotheken geconfronteerd met structurele kortingen op de subsidie, wat zichtbaar zal worden in de cijfers over 2013. De kortingen variëren van enkele procenten tot 40, 70 en in enkele gemeenten zelfs 100 procent. Gemiddeld hebben bibliotheken te maken met een korting van 9,8 procent. Voor zover nu bekend zal er in totaal voor 45 miljoen euro op de bibliotheeksector bezuinigd worden. Dit zal vanzelfsprekend verregaande gevolgen hebben voor de spreiding en kwaliteit van dienstverlening in de nabije toekomst.

De teruglopende subsidies van gemeenten worden nog maar nauwelijks opgevangen door stijgende eigen inkomsten. De bibliotheken ontwikkelen er pas sinds kort beleid op. Bovendien zijn er enkele hindernissen op dit pad. De gevraagde intensivering van de samenwerking met maatschappelijke partners leidt nauwelijks tot inkomsten en eerder tot hogere kosten. Zij zijn niet in staat, of vooralsnog niet bereid, een integrale kostprijs voor de bibliotheekdienstverlening te betalen. Ook is er binnen bibliotheekkringen bezwaar tegen om een hogere prijs voor de dienstverlening aan gebruikers in rekening te brengen omdat dat de vrije toegang tot informatie, kennis en cultuur zou belemmeren.